

KLAANIUSKONTO ISLAM

TIMO SALOVIITA

Islam sai alkunsa arabipaimentolaisten perustamassa Lähi-idän jättivaltakunnassa yli tuhat vuotta sitten. Länsimaissa islam on koettu vieraaksi ja ei-rationaaliseksi opiksi. Islamin eri puolia yhdistävä järkipärisyys on kuitenkin löydettävissä, kun islamia tarkastelee uskontososioologisesti eli suhteessa siihen yhteiskuntaan, jonka tarpeita se syntyi palvelemaan.

Islamilaisen maailman jälkeenjääneisyys on hyvin tiedossa, mutta sitä koskevat selitykset vaihtelevat. Suomalaisille islamia on tehnyt tutuksi ennen muuta professori Jaakko Hämeen-Anttila. Hänen tulkintansa on, että islamilainen kulttuuri etenee länsimaiden kanssa samalla kehityskaarella, mutta vain jäljessä; islamissa ei ole sisäänrakennettuja esteitä, jotka jarruttaisivat kehitystä. Islamilaiten maiden takapajuisuuden syitä on etsittävä muualta, kuten länsimaiden harjoittamasta kolonialismista.¹ Hämeen-Anttilan mukaan islamia ja länsimaista kulttuuria yhdistävät monet asiat: sama Jumala, usko viimeiseen tuomioon ja pyhään kirjaan, Koraaniin tai Raamattuun, joiden henkilögalleria on samanlainen. Hämeen-Anttila torjuu ajatuksen kahdesta sivilisaatiosta. On olemassa vain yksi yhteinen Välimeren kulttuuripiiri, jolla on kaksi haaraa.²

Asiasta on esitetty muitakin näkemyksiä, ja muun muassa sosiologian klassikot ovat kirjoittaneet paljon uskonnon ja talouden suhteista. Max Weber kysyi, miksi modernin kapitalismin ja tieteen läpimurto tapahtui juuri länsimaissa ja vain siellä. Hän etsi selityksiä tekijöistä, joihin kuuluivat moderni valtio, rationaalinen lainsäädäntö, kaupunki ja sen kansalainen, tiede sekä rationaalinen eetos.³ Islamia Weber ehti käsitellä vain lyhyesti ennen varhaista kuolemaansa vuonna 1920.

Weber näki islamin ja länsimaisen kulttuurin välillä laadullisen eron. Kyse ei ollut toisen hitaammasta etenemistahdistasta, vaan siitä, että islamilaisesta kulttuurista puuttuivat ne tärkeät palikat, jotka selittivät Euroopan poikkeuksellista kehitystä. Weber katsoi, että kapitalismin taustalla oli moraalinen mielenlaatu, joka korosti työntekoa ja säästäväisyyttä. Se ilmeni etenkin kalvinisteilla, jotka uskoivat, että Jumala oli ennalta määrännyt ihmisten kohtalon, toiset pelastukseen, toiset kadotukseen. Yksilö saattoi kuitenkin todistaa kuuluvansa pelastettujen joukkoon, kun hän täytti ahkeruudellaan Jumalan kutsun. Kadotukseen tuomitut tunnisti siitä, että heidät oli hylätty halujensa valtaan jo tässä ajassa.⁴

Usko kohtaloon kuuluu myös islamiin ja on vieläpä yksi sen teologian kuudesta kulmakivestä, jotka muotoiltiin 800-luvulla Gabrielin *hadithissa*.⁵ Islamissa kohtalonusko on kuitenkin syvää fatalismia, joka näkyy sellaisissa puheenparsissa kuin ”*inshallah*” (jos Jumala suo) tai ”*mashallah*” (se on Jumalan tahto).⁶ Winston Churchill luonnehti sitä pelottavaksi apatiaksi, joka esti muslimimaiden kehityksen.⁷

Weberin mukaan islamilaisessa valtiossa alamaiset olivat suoraan riippuvaisia hallitsijasta. Euroopassa sen sijaan syntyi maallinen lainsäädäntö ja hallinnollisia organisaatioita, joista tärkein oli aluksi kirkko. Syntyi myös autonomisia kaupunkeja, joiden asukkaat olivat vapaita kansalaisia. Lainsäädännössä kapitalismin kehitystä edelsi oivallus juridisesta henkilöstä eli korporaatioista, jotka saattoivat toimia oikeudellisina subjekteina.⁸ Luonnontieteissä autonomian kasvu ja järkiperäinen tiedonihanne loivat edellytykset ratkaisevaan läpimurtoon. Islamilaisessa maailmassa sitä ei koskaan tapahtunut, vaikka arabiankielinen tiede ehti nauttia satoja vuosia ykkösasemasta koko maailmassa.

Weberin mukaan rationalismi muovasi länsimaisen kulttuurin kaikkia puolia, ei pelkästään taloutta tai tiedettä. Toisaalta hän katsoi, että oli monenlaista sosiaalisten, taloudellisten tai juridisten prosessien rationalisointia tai systemaattista kehittämistä, ei ainoastaan länsimaista. Se saattoi edetä monista näkökulmista ja pyrkiä eri tavoitteisiin.⁹ Jos islam ei ole rationaalista länsimaisen yhteiskunnan näkökulmasta, voisiko se siis olla järkiperäistä jostain toisesta perspektiivistä katsottuna?

Paimentolaiset ja kaupunkilaiset

Kun etsitään rationaalisuutta islamilaisesta sivilisaatiosta, on palattava sen perustamismyyttiin. Tarinan mukaan islam syntyi, kun Koraani laskeutui profeetta Muhammedille Mekan ja Medinan keitailla Arabian autiomaassa 600-luvun alussa. Myyttinen Muhammed oli mekkalaisen klaaniyh-

1 Hämeen-Anttila, 2013
2 Hämeen-Anttila, 2012, 34
3 Huff, 1999, 28
4 Weber, 1980, 71–72

5 al-Misri, 2017, 813
6 Sookhdeo, 2013, 396
7 Churchill, 1899, 249
8 Huff, 1999, 15
9 Huff, 1999, 11

teiskunnan jäsen. Uuden uskonnon kerrotaan siis syntyneen kovin erilaisessa yhteiskunnassa Eurooppaan verrattuna. Arabian autiomaan beduiinit olivat heimoihin jakautuneita paimentolaisia, jotka karjaa laiduntaessaan siirtyivät paikasta toiseen.

Paimentolaisyhteiskunnat eivät ole saaneet huomiota länsimaisessa sosiologiassa, mutta Lähi-idässä paimentolaisten ja maanviljelijöiden vastakohta tunnetaan. Raamatussa se tuottaa historian ensimmäisen veljesmurhan, kun maanviljelijä Kain tappaa paimenveljensä Abelin. Tämän jälkeen Kain perustaa ensimmäisen kaupungin nimeltä Hanok.¹⁰ Jo sumerilaiset tunsivat tarinan.

Tarina Kainista ja Abelista on metafora paikoilleen asettuneen maanviljelijäväestön ja liikkuvan paimentolaisväestön ristiriidasta. Juutalaisen tarinankertojan sympatiat ovat murhatun paimenen puolella, mihin tietysti sopii, että Toora kertoo juutalaistenkin olleen paimentolaiskansa. Erämaavaelluksen päätteeksi se valloitti Luvatun maan.

Sosiologian lähes unohduksiin jäänyt klassikko Ibn Khaldun nosti 1300-luvulla kaupunkilaisen ja paimentolaisten ristiriidan koko historian perusvastakohtaksi. Ibn Khaldun katsoi, että yhteisö syntyy, kun ihmisten välillä vallitsee *asabiyya* eli ryhmätunne, heimoajattelu, yhteishenki tai solidaarisuus. Sellainen tunne vallitsee paimentolaisyhteisöissä, joissa tunteen symbolisena ilmauksena on verisukulaisuus. Kun väestö asettuu aloilleen käymään kauppaa ja viljelemään maata, se sivistyy ja vaurastuu, mutta menettää tunteen solidaarisuudesta. Kaupunkikulttuurit alkavat sen takia tuottaa turmelusta, mistä esimerkkejä ovat aviorikosten ja homoseksuaalisuuden hyväksyminen. Lopulta steriiliksi tullut sivilisaatio hylkää uskontonsa, mikä sinetöi sen kohtalon. Elinvoimansa säilyttäneet barbaariset paimentolaiskulttuurit kukistavat rappioon joutuneet kaupungit. Ibn Khaldun antoi yhdelle kierrokselle aikaa korkeintaan 120 vuotta.

Empiirisen aineistonsa Ibn Khaldun sai arabivaltioiden vaiheista.¹¹ Ne eivät vielä edustaneet modernia hyvinvointivaltiota, vaan valtaa sen karkeassa perusmuodossa. Weberin mukaan valtio on väkivallan monopoli. Alkeismuodossaan se on yk-

sinkertainen rosvovaltio, missä vallanpitäjät anastavat alamaisten tuottaman ylijäämän. Ryöstösaalis eli verot käytetään vallanpitäjien ylelliseen elämään ja väkivaltakoneiston ylläpitoon. Sellaista tarvitaan väestön alistamiseen mutta myös torjumaan ulkopuolisten pääsy apajille.

Klaaniyhteiskunta

Paimentolaisyhteiskuntien sosiaalinen organisaatio muodostuu eri tasoille järjestyneistä sukuryhmistä. Sosiaaliantropologi Philip Carl Salzman pitää tällaista organisaatiota valtion vaihtoehtona.

Aina kun väestö siirtyy viljelemään maata, se asettuu aloilleen, toteaa Salzman. Tällaiset yhteisöt joutuvat ennen pitkää jonkin valtokeskuksen herruuteen, joka ryöstää niiden tuottaman ylijäämän. Paimentolaiselinkeinojen tai keräilytalouden harjoittajat pystyvät kuitenkin pakenemaan alistussuhteita liikkumalla paikasta toiseen. Näin saavutetut edut ovat huomattavia, sillä tällä tavoin ne säilyttävät itsenäisyytensä ja välttävät joutumasta riiston kohteeksi.¹²

Paetessaan keskushallintoa paimentolaiset joutuvat kohtaamaan uuden ongelman. Miten yhteisö pysyy koossa ilman väkivallan monopolia? Keskusvallan puuttuminen merkitsee vakavaa uhkaa yksilön turvallisuudelle. Ristiriidat ja toisten varpaille astuminen ovat jatkuvia, sillä kaikki etsivät mahdollisuuksia hyötyä toisten heikkouksista. Salzman katsoo, että paimentolaisyhteiskuntien rakenne on syntynyt ratkaisemaan juuri tätä ongelmaa.

Klaaniyhteisössä miehen täytyy pystyä puolustamaan itseään. Ihanteina ovat sotilaalliset taidot, rohkeus, miehekkyyys ja kunniantunto. Oman kunnian valvominen tarkoittaa sitä, että loukkaukset on kostettava. Muuten joutuu poljetuksi jalkoihin.¹³

Kun riita nousee yksilötasoa laajemmaksi, jokaisen tulee puolustaa oman ryhmänsä etua. Klaaniyhteisöjen kunnialkulttuuri leimaa hylkiöksi sen, joka vetäytyy yhteisestä asiasta. Kaikkiin riitoihin ei silti tarvitse osallistua. Jos esimerkiksi ristiriita on kahden suvun välillä, se ei koske muita sukuja; jos se on kahden perheen välillä, muut eivät puutu asiaan.¹⁴ Libyalaisia klaaneja tutkinut antropolo-

10 I. Moos. 4: 3–17

11 Ibn Khaldun, 2015, 285, 291

12 Salzman, 2008, 41

13 Salzman, 2008, 51

14 Salzman, 2008, 13

gi Edward Evans-Pritchard antoi ilmiölle nimeksi ”tasapainotettu vastakkaisuus” (*balanced opposition*).¹⁵ Vastapuolina ovat aina toisen osapuolen kaikki yksilöt. Esimerkiksi verikosto ei vaadi juuri murhaajan tappamista, vaan kuka tahansa hänen sukulaisensa kelpaa tarkoitukseen.

Ryhmäsolidaarisuuden perusteena on verisukulaisuus. Sen laajenevia kehii ovat perhe, suku, sukuryhmä, klaani ja heimo. Silloin, kun mennään sukua pidemmälle, verisukulaisuus tosin muuttuu jo symboliseksi. Yhteistä esi-isää voi silloin edustaa vaikka toteemieläin, kuten Émile Durkheim havaitsi tutkiessaan Australian alkuasukkaita.¹⁶ Ero on selvä moderniin valtioon, missä solidaarisuuden perustana on juridinen suhde eli kansalaisuus.

Koska avunsaanti perustuu sukulaissuhteisiin, niiden tarkka tunteminen on välttämätöntä. Siksi myös profeetta Muhammedilla on pitkä nimi: Abū al-Qāsim Muḥammad ibn ‘Abd Allāh ibn ‘Abd al-Muṭṭalib ibn Hāšim. Se tarkoitti, että Muhammed oli al-Qasimin isä¹⁷, Abdullahin poika, Abd al-Muttalibin pojanpoika ja Hāšimin pojanpojanpoika. Kaikki kuuluivat Banu Hāšimin klaaniin, joka oli osa Quraišin heimoa.

Valtateskuksen puute tekee klaaniyhteiskunnista demokraattisia ja tasa-arvoisia. Toisin kuin alistetut maanviljelysyhteisöt ne ovat vapaiden ja ylpeiden miesten ja naisten yhteenliittymiä. Vapaudella on kuitenkin hintansa, sillä yksilö joutuu alistumaan tiukkoihin normeihin, missä miehillä on painavin asema. Klaaniyhteisö voi kehittyä myös johtajavaltaiseksi päällikkökunnaksi, ja sen pohjalta voi syntyä klaanivaltio, jossa yksi klaani alistaa muut. Tällainen rakennelma on kuitenkin aina epävakaa.

Klaaniyhteiskunnat eivät ole harvinaisia. Niitä on kaikkialla, minne valtiovaltaa ei ole syntynyt tai minne keskushallinnon ote ei ole yltänyt. Jared Diamondin mukaan vielä 500-luvulla maailman väestöstä 80 prosenttia eli paimentolaisuuteen ja keräilyyn perustuvissa yhteiskunnissa.¹⁸ Euroopasta paimentolaisyhteisöt ovat lähes kadonneet, mutta Euroopan reunoilla Marokosta Keski-Aasiaan

ne elävät edelleen, tosin tavallisiin valtiorakenteisiin uponneina. Liikkuvaa elämää viettävät romanit tarjoavat Suomessakin esimerkin klaanikulttuurista, joka tehokkaasti vastustaa sulautumista.

Vaikka Lähi-idässä valtioita on ollut ainakin 4000 vuotta, nekään eivät ole syrjäyttäneet klaaniyhteisöjä. Lähi-idän valtiot olivat niiden jatkuemoita, rosvovaltioita, joissa valtaan päässyt ryhmä alisti toiset.

Islam klaaniuskontona

Sata vuotta sitten antropologi Paul Harrison kirjoitti, että ”muhamettilaisuus on tuskin muuta kuin beduiinikulttuurin projisointia uskontoon”.¹⁹ Tällaisten yhteyksien korostaminen on nykyisin tullut harvinaiseksi, vaikka juuri paimentolaisyhteiskunnat ja niiden luoma valtio ovat islamin kehto.

Lähi-itään syntyi beduiinien klaanivaltio, kun alueen kaksi suurvaltaa romahtivat vuoden 622 jälkeen. Islamilaisen perimätiedon mukaan arabivaltio syntyi muslimien valloitus sodan tuloksena. Historiakriittisen arvion mukaan näin ei ollut. Valloituksen sijaan olisi nähty sekava sisällissota, jossa valtaan nousivat Bysanttia ja Persiaa palvelleet, osaksi kristinuskoon kääntyneet paimentolaisyhteisöt.²⁰ Joka tapauksessa valta vaihtui beduiineille, jotka saivat haltuunsa jättäjämaisen alueen Atlantilta Afganistanin vuorille. Tuloksena oli perinteinen rosvovaltio, jonka johtoon nousivat ensin umajjadit ja vuoden 750 jälkeen abbasidit.

Kalifien valtaa kavensi se, että emiirit hallitsivat omia alueitaan, ja valtakunnan reunoilla kapinoitiin. Pääkaupunkiin alkoi silti kasaantua ryöstösaalista, joka muodosti arabien nousevan korkeakulttuurin perustan ja aloitti uuden jakson Ibn Khaldunin kuvaamassa sivilisaatiokierrossa.

Islamin alkuvaiheista tiedetään vähän. Muslimien niin sanottu perimätieto on 800-luvulta eikä täytä tieteellisen tiedon vaatimuksia. Hämmennystä lisää se, että Koraanin kirjoittajat eivät vaikuta muslimeilta vaan näyttävät edustavan lahkoa, joka uskoi Mooseksen kirjoittamaan Tooraan.²¹ Kun Persian Khorasanista tulleet abbasidit saivat vallan, he arabisoivat Koraanissa ilmenevän protoislamin ja muokkasivat sen käyttöönsä sopivaksi. Tässä vaihees-

15 Gellner, 1981, 37

16 Durkheim, 1980, 111–114

17 Tämä on kunnian nimi, sillä Muhammedilla ei ollut tämän nimestä poikaa.

18 Diamond, 2004, 287

19 Wolf, 1924, 329

20 Nevo ja Koren, 2003, 10

21 Ohlig, 2010, 7–12

sa mukaan tuli Koraanista puuttuva arabiprofeetta Muhammed, josta abbasidit tekivät esi-isänsä.²²

Abbasidien ohjauksessa islamista tuli uskonto, joka palveli kalifaattia ja sen sodankäyntiä. Weber luonnehti islamia sotilasuskonnoksi. Klaaniyhteiskunnan hierarkkisten kerrosten yläpuolelle syntyi uusi tasapainotetun vastakkaisuuden taso, jossa solidaarisuus ei perustunut sukulaisuuteen vaan uskoon.²³ Tällä uudella tasolla vastustajan roolin sai Bysantti, ja vihanpidon symboliksi kohosi kysymys, oliko Jumalalla poikaa vai ei. Heimokulttuurin mukaisesti pettuus eli uskosta luopuminen maksettiin kuoleamalla.²⁴

Abbasidivaltiossa kalifi oli uskovien komentaja, jonka kuului tulla Muhammedin heimosta. Klaaniyhteisöä jäljittelevän uskonyhteisön, *umman*, tuli levittää sodan avulla islamin herruus koko maailmaan.²⁵ Kyse ei kuitenkaan ollut käännyttämisestä vaan alistamisesta, sillä kukistettua vastustajaa ei klaanikulttuurissa liitetä omaan heimoon. Sotaisuus näkyy ibn Hishamin Muhammed-elämäkerrassa, joka keskittyy profeetan kymmeneen sotaretkiin saaliinjakoineen.²⁶ Tällaiset tarinat ovat uskottavammin syntyneet sotilasleireissä kuin pappisseminaareissa.²⁷ Sodassa kuolleille marttyyreille islam lupaa erityiskohtelun tuonpuoleisessa. Jopa uskonnon harjoitus, eli islamilainen *salat* muistuttaa armeijan sulkeisharjoituksia: miehet rukoilevat rivistöinä suorittaen tahdissa samoja liikkeitä. He pukeutuvat *šarian* määräämään univormuun. Myös parran ja viiksien tulee olla ohjesäännön mukaan leikattuja.

Jihad eli uskonsota näkyy Koraanissa etenkin Katumuksen suurassa. Väkivaltaisen sisällön takia on epäilty, että verinen sotaherra olisi päässyt täydentämään askeettimunkkien hartauskirjaa. Teoria ei ole uusi, sillä sen esitti Bysantin keisari Leo III 700-luvun alussa, jolloin hän myös ilmoitti epäilemänsä nimen.²⁸

Uskonto ei kuitenkaan riittänyt korvaamaan verisukulaisuutta yhteistunteen (*asabiyya*) perus-

tana. Paimentolaisille myös klaanivaltio oli sortava rakenne, joten kalifit joutuivat pian turvautumaan orjasotilaisiin. Paimentolaisten omapäisyys ja kapinaherkkyys selittää, miksi islam on pakattu niin täyteen sosiaalista kiinteyttä vahvistavia rituaaleja. Uskonnon rekvisiitaksi oli haettava kristilliseen luostarielämään kuuluneita asioita, kuten pääsiäispaasto, munkkien hetkipalvelukset ja uskonnollinen pukeutuminen. Islamissa niistä tuli yleisiä velvoitteita.

Klaaniyhteiskuntien erikoispiirre on universaalien moraalin puuttuminen. Koska yhteistunne, *asabiyya*, ulottuu vain omaan sukuun, oikea ja väärä määräytyvät sen etujen pohjalta.²⁹ Islamista ei sen takia löydy kultaisten säännön kaltaisia yleisiä normeja, kuten muista uskonnoista. Esimerkiksi verikosto on islamilainen velvollisuus, mutta jos muslimi murhaa ei-muslimin, kosto ei ole sallittua.³⁰ Laajin yhteinen normisto sulkee sisäänsä kaikki muslimit, jotka ovat metaforisesti keskenään ”veljiä” eli sukulaisia. Islam on lakiuskonto, mikä tarkoittaa, että moraalialia koskevien pohdintojen tilalla on Jumalan lain, *šarian*, noudattaminen. Teologisten hienouksien sijaan tärkeitä ovat uskonnolliset rituaalit. Muslimille taivaspaikea aukeaa niiden avulla.

Islamilainen valtio muodostui yksilöistä, mihin sopii se, että byrokraattiset organisaatiot eivät kuulu paimentolaisyhteiskuntaan. Šaria ei tunne yrityslakia, sopimusoikeutta, korkoa tai edes kirkkoa.³¹ Islamin uskonoppineet (*muftit*) ovat yksilöitä, jotka hankkivat arvostuksensa omien kykyjensä ja tietojensa avulla. *Muftin* antama uskonnollinen tulkinta, *fatwa*, edustaa aina islamin lopullista ja sitovaa kantaa, vaikka se olisi ristiriidassa jonkin toisen *muftin* antaman *fatwan* kanssa.³² Tässä erikoisessa ratkaisussa ilmenee paimentolaiskulttuurien arvostama tasa-arvo ja riippumattomuus, vaikka lopputulos koettelee logiikan rajoja.

Toisin kuin länsimaissa, islamilainen laki ei kehity, vaan on ikuinen ja muuttumaton. Islamilainen yhteiskunta ei tarvitse parlamenttia, vaan sille riittävät Jumalan oikeutta jakavat tuomarit, *qadit*. Tuomioiden toimeenpanoa varten ei ole vir-

22 Sana Muhammed esiintyy Koraanissa neljä kertaa, joista vain yhdessä se kiistatta viittaa arabiprofeetta Muhammediin.

23 Salzman, 2008, 99

24 al-Misri, 2017, 109

25 al-Misri, 2017, 649

26 Ibn Hisham, 1999, 452

27 Jansen, 2008, 20–21

28 Hoyland, 1997, 500

29 Salzman, 2008, 97, 103, 205

30 Al-Misri, 2017, 583–584

31 Huff, 1999, 15

32 Hämeen-Anttila, 2004, 160–161

kavaltaa, vaan asianomistajan oma asia on toteuttaa tuomarin päätös.³³

Apostolien teoista löytyvä kertomus havainnollistaa eroa roomalaisen byrokraattisen lain ja itämaisen epävirallisen oikeudenkäytön välillä. Väkijoukko oli lynkkaamassa apostoli Paavalin, koska tämä oli levittänyt harhaoppia. Paikalle osui roomalainen sotaväenosasto, joka esti aiheet. Seurauksena oli monimutkainen oikeusprosessi, joka päättyi siihen, että Paavali lähetettiin keisarin tuomittavaksi Roomaan.³⁴

Oman käden oikeus on klaaniyhteiskunnan välttämätön osa, koska virkavaltaa ei ole. Periaate tunnetaan Koraanissa nimellä ”hyvään kehoittaminen ja pahan kieltäminen”. Sen mukaisesti uskovalla on velvollisuus puuttua asiaan, jos joku muslimi rikkoo Jumalan lakia.³⁵ Teorian viimeisteli 1100-luvulla al-Ghazali. Hän kertoo, että periaate on mitä tärkein uskonnon perustekijä. Jos se poistettaisiin, myös uskonto katoaisi.³⁶ Al-Ghazali esittää oikaisutoimille kahdeksanportaisen asteikon, joka alkaa rikkomuksen luotettavalla todentamisella, jatkuu ohjauksella oikeaan ja päättyy seitsemännellä ja kahdeksannella tasolla väkivalan käyttöön rikkojaa vastaan. Muslimien kunnia-väkivallassa on kyse tästä periaatteesta.

Islamin alaisuuteen jäivät ei-muslimit, jotka vielä pitkään muodostivat väestön enemmistön. Heihin sovellettiin arabien heimokulttuuriin kuuluvaa *dhimmin* käsitettä. Klaanipäällikkö saattoi ottaa ”suojelukseensa” muukalaisen, jolloin tämä sai asua heimon keskuudessa.

Verojen maksaminen oli vapaille paimentolaisille nöyryyttävä alistumisen symboli. Islamissa veronmaksu on sen takia muutettu uskonnolliseksi velvollisuudeksi eli almuveroksi (*zakat*). Kukistettuja varten oli oma järjestelynsä, *dhimmi-en* korkeampi erityisvero eli *jizya*. Se kuului periiä maksajaa nöyryyttävällä tavalla.³⁷ Keinoja olivat muun muassa *dhimmin* lyöminen ja pilkkaaminen maksun yhteydessä.

Paimentolaisyhteiskuntien vaatimukset näkyvät islamin avioliittokäsityksissä. Tavoitteena on

korkea lapsiluku, sillä vihollisuuksissa voimaa tuo miesvahvuus. Sen merkitys korostuu etenkin perheiden ja sukujen tasolla.³⁸ Paimentolaisyhteiskunnissa on tavallista, että miehellä voi olla monta vaimoa, sillä se tarjoaa mahtimiehelle tilaisuuden lukuisiin jälkeläisiin. Niinpä myös islam hyväksyy monivaimoisuuden. Lapsiavioliitot ovat järkeviä, sillä niiden avulla naisen kaikki hedelmälliset vuodet saadaan tehokäyttöön. Periaatteen vahvistamiseksi myös Muhammedilla oli lapsivaimo.

Jälkikasvu on myös pidettävä oman suvun piirissä. Tämän takia suositetaan serkusavioliittoja, sillä jos tytär naitetaan suvun ulkopuolelle, lapset kuuluvat miehen sukuun. Sama periaate näkyy siinä, että musliminainen ei saa avioitua uskottoman kanssa. Mies voi sen tehdä, mistä esimerkkinä on Muhammed.

Vahvuudet ja heikkoudet

Islam on nykyisin puolentoista miljardin ihmisen uskonto. Perinteisen tarinan mukaan sen menestyksen syynä oli yhden ainoan ihmisen esittämä erityisen väkevä uusi viesti.³⁹ Toisen, vähemmän ihmeitä vaativan tulkinnan mukaan syynä oli voimasuhteiden heilahtaminen paimentolaisten eduksi, kun rutto ja ilmastonmuutos olivat heikentäneet maatalousyhteiskuntia. Islamin leviämistä selittää toisaalta se, että siihen ei käännytty vaan ajauduttiin, kun abbasidien valtionuskonto vähitellen kehittyi islamiksi.

Islam sisältää kaksi kerrostumaa. Alimpana on arabien kansanomaisen pelastususkonto, jossa tärkein profeetta on Mooses. Suurin osa Koraanista edustaa sitä. Arabiheimojen päästyä valtaan syntyi uusi kerrostuma, kun uskonto muokkautui palvelemaan abbasidien hallitsemaa beduiinivaltiota.⁴⁰ Tämä kerrostuma näkyy 800-luvun *hadith*-kirjallisuudessa, ja merkitsee islamin varsinaista syntymää.

Edellä annetut esimerkit havainnollistavat, miten islamin eri puolien rationaalinen ydin löytyy islamin yhteydestä arabien klaanivaltioon ja paimentolaisyhteisöjen elämään. Näitä yhteyksiä tuntuu olevan riittämiin. Islamin raskas fatalismikaan tuskin tulee teologien kirjoituspöydiltä; uskottavam-

33 Hämeen-Anttila, 2004, 161

34 Apostolien teot, 21–28

35 Koraani 3:104; 2:256

36 al-Misri, 2017, 713–725

37 Koraani 9:29: ”Taistelkaa heitä vastaan, kunnes he maksavat nöyrinä veronsa.”

38 Salzman, 2008, 114

39 McNeill ja McNeill, 2006, 138

40 Ohlig, 2010, 7–12

min se heijastelee paimentolaiskansojen kokemusta avuttomuudesta luonnonilmiöiden äärellä. Ehkä sianlihan kieltokaan ei johdu terveyssyistä vaan siitä, että sika kotieläimenä kuuluu maanviljelykulttuuriin eikä liikkuvaan paimentolaiselämään?

Islam osoitti elinvoimansa leviämällä arabi-maailman ulkopuolelle. Menestys osoitti sen toimivuuden paimentolaiskulttuureiden ja klaanivaltioiden ideologiana. Osansa oli varmasti islamin vetovoimalla pelastususkontona, joka lupasi kuoleman jälkeen korvauksen maallisista koettelemuksista.

Islam kohtaa kuitenkin rajansa, kun paimentolaiselämästä siirrytään kaupunkiin. Klaanivaltiota tukenut uskonto muuttuu silloin kahleeksi. Jopa täysin islamilaiset maat ovat sen takia joutuneet tekemään kompromisseja. *Šaria* ei olekaan täysin käytössä missään muslimimaassa, vaikka islam juuri sitä vaatii.

Lähteet

- Al-Misri, A. b. N. 2017. *Reliance of the Traveller*. Amana Publications. (Alkuteos n. 1368)
- Churchill, W. 1899. *The River War. An Historical Account on the Reconquest of the Soudan Vol. II* (1st ed.). Longmans, Green & Co.
- Diamond, J. 2004. *Tykit, rauta ja teräs*. Terra Cognita.
- Durkheim, E. 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot: Australialainen toteemijärjestelmä*. Tammi (alkuteos 1912)
- Gellner, E. 1981. *Muslim Society*. Cambridge University Press.
- Hoyland, R. G. 1997. *Seeing Islam as Others Saw It*. The Darwin Press.
- Huff, T. E. 1999. Introduction. Teoksessa: T.E. Huff ja W. Schluchter (toim.) *Max Weber ja Islam*. Transaction Publishers.
- Hämeen-Anttila, J. 2004. *Islamin käsikirja*. Otava.
- Hämeen-Anttila, J. 2012. *Mare nostrum. Länsimaisen kulttuurin juurilla*. Otava.
- Hämeen-Anttila, J. 2013. Islam ja edistys. *Tiede*, nro 5, 30–35.
- Ibn Hisham 1999. *Profeetta Muhamman elämäkerta*. Basam Books.
- Ibn Khaldun 2015. *The Muqaddimah. Introduction to History*. Princeton University Press. (Alkuteos 1377)
- Jansen, H. 2008. *Mohammed. Eine Biographie*. C.H. Beck.
- McNeill, J. R. ja McNeill, W. H. 2005. *Verkottunut ihmiskunta*. Vastapaino.
- Nevo, Y. E. ja Koren, J. 2003. *Crossroads to Islam. The origins of the Arab religion and the Arab state*. Prometheus.
- Ohlig, K-H. 2010. Foreword. Teoksessa: K-H. Ohlig ja G-R. Puin (toim.) *The Hidden Origins of Islam*. Prometheus Books.
- Salzman, P. C. 2008. *Culture and Conflict in the Middle East*. Humanity Books.
- Sookhdeo, P. 2013. *Understanding Islamic Theology*. Isaac Publishing.
- Weber, M. 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. WSOY.
- Wolf, E. R. 1924. The social organization of Mecca and the origins of Islam. *Southwestern Journal of Anthropology*, 7 (4), 329–356.

Kirjoittaja opiskeli psykologiaa ja sosiologiaa Turun yliopistossa ja on kasvatustieteen emeritusprofessori Jyväskylän yliopistosta.

METSÄHOVIN RADIOTUTKIMUSASEMAN MAAMERKKI

Suomen suurin tähtitieteellinen mittalaite, Aalto-yliopiston Metsähovin radiotutkimusaseman 14-metrinen radioteleskooppi sai uuden suojakuvun kesäkuussa. Edellinen kupu palveli lähes kolmekymmentä vuotta. 20-metrinen kupu (”golfpallo”) suojaa herkkää mittalaitetta lumelta, tuulelta, sateelta ja Auringon suoralta lämpösäteilyltä mutta päästää radioaallot lähes häiriöttä lävitseen, joten radioteleskooppi pystyy tekemään havaintoja kuvun sisällä. Tämä ansiosta teleskooppi voidaan kääntää kohti Aurinkoa, jonka toimintaa seurataan Metsähovissa päivittäin ympäri vuoden.

Metsähovi on Suomen ainoa radioastronominen observatorio ja jatkuvassa käytössä oleva tähtitieteellinen havaintoasema. Sen keskeisiä tutkimusalueita ovat Auringon toiminta, supermassiiviset mustat aukot sekä pitkäkantainterferometriaksi (VLBI) kutsuttu menetelmä, jonka avulla Metsähovi oli osana kansainvälistä yhteistyöhanketta muodostamassa ensimmäistä kuvaa mustasta aukosta.

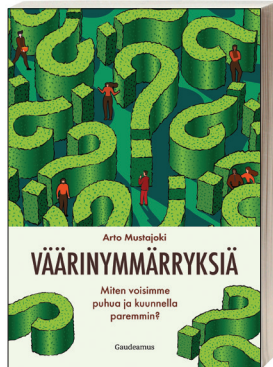
Uusi kupu mahdollistaa havaintojen tekemisen vuosikymmeniksi. Metsähovissa tehdään parhailaan mittavaa peruskorjausta, ja Aalto-yliopistolla on myös meneillään varainhankinta uusinta teknologiaa edustavan radiovastaanottimen hankkimiseksi. Sen avulla havaintoja voitaisiin tehdä samanaikaisesti kolmella eri taajuudella.

Tiedonnälkä kasvaa lukiessa

Tilaa uutuuDET | kauppa.gaudeamus.fi

Petteri Pietikäinen
Kipeät sielut
Koskettavia ihmiskohtaloita autonomian ajalta 1950-luvulle. Miten mielen-terveyspotilaita on Suomessa historian saatossa hoidettu?

Arto Mustajoki
Väärinymmärryksiä
Miten voimme puhua ja kuunnella paremmin?

Marke Ahonen
Oopiumia ja ajatusharjoituksia
Antiikin lääketieteessä on paljon vierasta mutta myös paljon tuttua. Teos kertoo antiikin ihmisten suhteesta kehoon ja kärsimyksen.

Tiedekulmapokkari 2
Kuka maailmaa hallitsee?
Tutkijat avaavat ajankohtaisia vallon umpisolmuja geopolitiikasta sosiaaliseen mediaan. Suunniteltu yhdessä Tiedekulman kanssa!

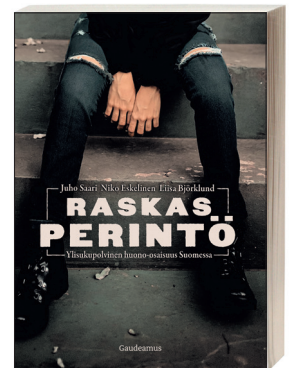
Heli Rantala
Pikisaaresta Pariisiin
1700- ja 1800-luvun taitteen Euroopassa kulkeneiden suomalaismatkaajien kokemuksia 1800-luvun Euroopassa.

Petri Paavilainen
Kuinka ajatukset syntyvät
Aivotutkijoilta kysytään selityksiä moninaisiin inhimillisen elämän kysymyksiin. Teos nostaa esiin ajankohtaisia näkökulmia kognitiivisen neurotieteen eri alueisiin.

Pasi Saukkonen
Suomi omaksi kodiksi
Uusinta tietoa kotouttamispolitiikan keinovalikoimasta, konkreettisia kehittämissuhteita sekä eväitä kotouttamisesta käytävään keskusteluun.

Saari, Eskelinen & Björklund
Raskas perintö
Vaurastuneessa Suomessa on myös ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta kärsiviä ryhmiä. Kuinka sukupolvelta toiselle siirtyvän huono-osaisuuden kierre katkaistaisiin?